Et vindue til Sydsjælland: En undersøgelse af [*i*]~[*e*]-variation i perception og brug

Af IDA HJORTH

I ord som *smitte, hvilken, sidde* og *midt* kan man somme tider høre en variant med [*i*]-udtale af den trykstærke vokal i stedet for standardsprogets [*e*]. Ved hjælp af en masketest har jeg eliciteret 65 studerendes *forestillinger* om talere med hhv. [*i*]-udtale og [*e*]-udtale for at undersøge om de forbinder [*i*]-udtale med et særligt sted. Resultaterne sammenholdes med en undersøgelse af sprogbrugen fra Næstved-området baseret på LANCHARTs korpus. Resultatet af masketesten viser, at talere med [*i*]-udtale i de testede ord placeres på Sydsjælland, men sprogbrugsundersøgelsen viser, at brugen af varianten er sjælden hos især de yngre talere. De traditionelle forestillinger er overleveret, selv om sprogbrugen er forandret.

1 Indledning

En hævet vokalkvalitet i de høje og halvhøje urundede fortungevokaler i bestemte ord er beskrevet flere steder i litteraturen, blandt andet angiver Jørgensen & Kristensen (1994: 195), at visse ord i Næstved optræder med højere vokalkvalitet end i standardsproget, fx *benytte, hende, midt, sidde* og *ind*, men der er ikke mange belæg på disse ord i deres undersøgelse. Udtalen af nogle af dem er også beskrevet i *Dansk Rigsmål*, der angiver at "østsjæll. har skriftnært *i, y* i fx 'sidde, nitten, midt, Smidt, kvist, rist sb., tvist, beskytte, flytte, nytte, spytte, kysse', kbhsk. – og rm. – *e, ø*" (Brink & Lund 1975: 767).

Brink & Lund viser, at der også historisk har været variation i rigsmålsudtalen af ord med høje og halvhøje vokaler (*i, e, y, ø, o* og *å*). De kan dog ikke påvise nogen overordnet forandringstendens – nogle af vokalerne er gået fra halvsnæver til snæver (fx fra *e* til *i*), andre den anden vej (fx fra *i* til

e), og nogle har gennem hele den undersøgte periode vekslet (Brink & Lund 1975: 385ff.).

Udtalen med [*i*] beskrives også i *Den Store Danske Udtaleordbog* (Brink et al. 1991) (herefter *Udtaleordbogen*), hvor der er knyttet meget forskellige geografiske steder til [*i*]-udtalen. Opslagsordene med [*i*]-udtale præsenteret i Tabel 1 er beskrevet som en regional (”sjællandsk”, ”sønderjysk”, ”lolland-falstersk”) eller provinsiel variant. Da Udtaleord-bogen arbejder med ”det lokalt farvede sprog, som ikke er egentlig dialekt” (Udtaleordbogen: 8), antager jeg, at der med betegnelsen ”lokalt farvet sprog” sigtes til sproget hos personer inden for et noget større område end de traditionelle dialektområder, hvilket også afspejles i de førnævnte afgrænsninger.

Formålet med de to undersøgelser, der beskrives i denne artikel, er at sammenholde /*i*/~/*e*/-variationens geografiske distribution med de forestillinger, folk måtte have om det samme – for på den måde at kaste lys over, hvorvidt variationen har ’social betydning’ i den forstand, at den (kan) bruges til at placere folk med hensyn til geografisk tilhørsforhold. Perceptionsundersøgelsen giver dermed perspektiv til sprogbrugsunder-søgelsen, der undersøger, i hvor høj grad den undersøgte variation bruges i Næstved og omegn. Der fokuseres i begge undersøgelser især på, hvorvidt alder har en betydning for brugen eller forestillingen om brugen.

Tabel 1 viser Udtaleordbogens beskrivelser af nogle af de ord, der varierer mellem [*e*] og [*i*]. Kun ”hovedformen” er noteret (Udtaleordbogen noterer også udtaler i distinkt form, men en sådan udtale er ikke relevant i denne sammenhæng, da den ofte ikke svarer til det daglige talesprog). Ifølge Udtaleordbogen er der ingen klar geografisk placerbarhed af [*i*]-udtale, hvilket også afspejles i tabellen: Nogle regioner har [*i*]-udtale i et eller flere ord, mens andre har variationen i andre ord, eller variationen er et resultat af helt andre faktorer, som fx alder eller distinkthedsgrad. Det oplagte spørgsmål er, hvorvidt sprogbrugerne virkelig har alle disse distinktioner i hovedet, eller vurderingerne følger et simplere mønster, hvor udtalen med [*i*] uagtet testord forbindes med samme geografiske område eller sociale faktor.

Tabel 1: Udtaleordbogens beskrivelser af opslagsordene (der er benyttet *Dania*). Testord markeret med **fed**.

Opslagsord	Beskrivelse
Bitter	*ˈbedɔ*, også alm., prov. oftest *ˈbidɔ*
Fik	*ˈfeg*, især jysk, uden for jysk især yngre, *ˈfig*
Himmel	*ˈhemˌl*, sjællandsk sjældent *ˈhimˌl*
Hvilken	*ˈvelgŋ*, sønderjysk også *ˈvi-*
Ind	*ˈen'*, prov., især lolland-falstersk, også *ˈin'*
Midt	*ˈmed*, sjællandsk også *ˈmid*
Sidde	*ˈseðˌð*, sjællandsk også *ˈsiðˌð*
Smitte	*ˈsmedə*, især yngre og sjællandsk *ˈsmidə*
Tillid	*ˈteˌlið'*, mindre distinkt også *ˈtiˌlið'*
Vidste	*ˈvesdə*, nord- og vestjysk også *ˈvisdə*
Vindue	*ˈvendu*, hos et mindretal, især af unge og prov., *ˈvindu*

Betegnelsen "yngre" betyder her personer født mellem 1930 og 1950, mens "unge" er personer født fra 1950 frem til ca. 1960 (Udtaleordbogen: 41f, Brink & Lund 1975: § 2). Disse aldersdistinktioner gøres der ikke mere ud af, da talerne i dag vil falde i en kategori af 'ældre'.

I undersøgelsen beskrevet i denne artikel arbejdes med termen regionalsprog eller regional variation. Regionalsprog er karakteriseret ved stor variation hos de enkelte sprogbrugere, men indeholder træk, der kan bruges til at placere talerne inden for et område af en vis størrelse (Jørgensen 1983). Standardsproget og regionalsproget adskiller sig ifølge Pedersen (1996: 78) ved at "regional dialects are the result of dialect convergence and may be very close to the standard linguistically, but are not perceived as standard varieties". Udtaleordbogens *provinsielt* står i modsætning til *københavnsk* og *rigsmål* og betegner sprogtræk, der ikke kan placeres mere præcist i en region af landet, uden at være en del af rigsmålet (Udtaleordbogen: 18).

2 Perceptionsundersøgelsen

2.1 Metodisk fundament

For at undersøge forbindelsen mellem den beskrevne udtalevariation og unge taleres forestillinger om hvor den forekommer, er der brugt en variant af *masketesten* (Lambert et al. 1960). Her kategoriserer respondenterne en række talere på baggrund af deres sprog ud fra forestillinger om bestemte sammenhænge mellem sociale grupper og sproglige særtræk. De samme talere optræder to gange, men med variation i fx udtale eller prosodi. Vurderingen består konkret i afkrydsning på en række skalaer, der typisk drejer sig om sproglig og social kompetence. Formålet med en sprogholdningsundersøgelse er derfor at undersøge om et bestemt sprogligt træk har betydning for kategoriseringen af en taler (Levon 2014; Pharao et al. 2014).

Masketesten er brugt i en lang række danske undersøgelser, især i Tore Kristiansens arbejde med at beskrive holdninger til varieteter af moderne dansk talesprog (Kristiansen 2009), men også i undersøgelser af social betydning af eksempelvis addentalt *s* (Pharao et al. 2014; Levon 2014). Tidligere undersøgelser har også søgt at besvare, hvorvidt respondenter placerer talere geografisk forskelligt på baggrund af eksempelvis et fonetisk træk, trykgruppemønstre eller leksikalske forskelle (Clopper & Pisoni 2004; Kristiansen et al. 2013). Resultatet af en masketest, hvor stimulusmaterialet varierer mht. [*i*]- og [*e*]-udtale, vil kunne vise, om respondenterne tillægger variationen en særlig geografisk betydning.

Den undersøgelse, der præsenteres her, opererer kun med [*i~e*]-variationen i stimuli-stemmerne, og der undersøges dermed kun en lille flig af, hvad der muligvis opfattes som kendetegnende ved et moderne sydsjællandsk regionalsprog[1] (se Figur 1 for afgrænsningen af Sydsjælland). Der eksisterer formentlig andre træk, der i en lignende undersøgelse ville blive forbundet med Sydsjælland, hvor stødefterslag i Næstvedområdet og manglen på stød længere sydpå og på Lolland-Falster er oplagte kandidater (Jørgensen & Kristensen 1994).

[1] Udtaleordbogen beskriver [*i*]-varianten som primært sjællandsk, men som det ses senere, opfattes den som sydsjællandsk. I beskrivelsen af forestillingen om varianten er der derfor tale om en sydsjællandsk variant.

Figur 1: Kort brugt i testen (grænserne er tilføjet i analysen)

2.2 Testdesign

De seks ord, der er markeret med fed i Tabel 1 (*bitter, himmel, ind, midt, sidde* og *vindue*), blev testet. Ved ordene *himmel, midt* og *sidde* er [*i*]-udtalen i Udtaleordbogen beskrevet som hørende til sjællandsk regionalsprog, ved *ind* er den beskrevet som især lollandfalstersk, mens udtalen med [*e*] er den standardsproglige variant. *Bitter* og *vindue* med [*i*]-udtale er noteret som "provinsielt", mens [*e*]-udtalen er standardsproglig, og det undersøges derfor, om [*i*]-udtalen af disse to ord ikke bliver forbundet med samme geografiske område som de øvrige testord, idet Udtaleordbogen siger, at den provinsielle variation ikke kan placeres geografisk. Disse to grupper er valgt for at kunne sammenligne resultaterne fra hver gruppe og på den måde undersøge om den forskel, der beskrives i Udtaleordbogen, kan genfindes i respondenternes forestillinger om, hvor en taler er fra. *Himmel* med [*i*] er beskrevet som sjældent i sjællandsk, og det kan derfor tænkes, at [*i*]-udtalen i dette testord vil være svagere associeret med sjællandsk end de øvrige testord med [*i*]-udtale.

Beslutningen om at bruge et kort til placering af talerne er inspireret af Skovse & Steffensen (2010), der i deres undersøgelse af holdninger til sproget hos morsingboere brugte et Danmarkskort i svararkene til respondenterne, hvor de kunne markere, hvor de mente, hver taler boede. Kortet, vist i Figur 1, (uden inddeling i områder) er en hurtig måde at få respondenterne til at vurdere taleren geografisk. De har samme visuelle udgangspunkt at

referere til, og der er således kun to niveauer i placeringen: en by og et sted 'på landet' (dvs. uden for de angivne byer). Var respondenterne i stedet blevet bedt om at skrive, hvor talerne kom fra, ville svarene formentlig have været på mange flere niveauer – helt fra større regioner og øer til provinsbyer, landsbyer, mindre områder og måske endda steder, der ikke er geografisk placerbare såsom 'havnen', 'fodboldklubben' eller 'golfklubben.[2] Kortet er valgt på baggrund af en pilottest, hvor nogle informanter fik udleveret et kort over hele Danmark, mens andre fik udleveret kortet i Figur 1. Blandt de informanter, der fik udleveret Danmarkskortet,[3] var kun få talere placeret uden for Sjælland og øerne, og jeg antog derfor, at Sjællandskortet ikke ville begrænse respondenterne nævneværdigt, og brugte dette i testen.

Stimulus udgøres af optagelser med otte talere. De otte talere er ligeligt fordelt mht. køn i to aldersgrupper af hhv. 'yngre' på 22–25 år og 'ældre' på 55–60 år. De to aldersgrupper blev valgt, fordi Udtaleordbogens beskrivelse er baseret på meddelere, der er født mellem 1930 og 1960. De ældre talere i undersøgelsen svarer derfor omtrent til Udtaleordbogens yngste meddelere. De to aldersgrupper gav også mulighed for at sammenligne med LANCHARTs Generation 1 og 3 (se afsnit 4). Og sidst, men ikke mindst, gør de to aldersgrupper det muligt at undersøge om respondenterne vurderer talerne geografisk forskelligt afhængigt af alder og brug af udtalevariant. Alle talere talte 'københavnskfarvet standardsprog'.

Talerne er optaget med enten harddiskoptager eller håndholdt diktafon i et forholdsvist stille lokale. De blev bedt om at læse en række sætninger højt, men tilstræbe en naturlig talesproglig udtale. Da der er distinktiv forskel mellem [*i*] og [*e*] i nogle ord i dansk (blandt andet *midt/mit* i standardsproget), var det ikke svært for talerne at bruge [*i*]-udtalen selvom de brugte [*e*]-udtalen naturligt i alle testord. To optagelser af hver taler blev brugt, en, hvor der indgik et testord med [*i*]-udtale, og en, hvor der indgik et testord

[2] Nogle talere er blevet placeret langs kysten nord for København, hvilket kunne være et udtryk for, at de opfattes som 'Strandvejsbeboere'.

[3] Udtaleordbogen angiver at [*i*]-udtale af nogle ord, som det kan ses i Tabel 1, også kan forekomme i Jylland. Et kendskab til [*i*]-udtale i andre end de undersøgte ord ville derfor muligvis være så fremtrædende for respondenterne, at talere med [*i*]-udtale ville blive placeret i Jylland – uagtet at de alle brugte københavnsk intonation.

med [*e*]-udtale. Testen indeholdt derfor 16 optagelser i alt, otte med et testord med [*i*]-udtale og otte med et testord med [*e*]-udtale. Ud over at alle seks testord – *bitter, himmel, ind, midt, sidde, vindue* – forekom en gang hver med hhv. [*i*]-udtale og [*e*]-udtale, forekom *midt* og *himmel* en ekstra gang med [*i*]-udtale, mens *ind* og *sidde* forekom en ekstra gang med [*e*]-udtale. Dette skyldtes, at de otte talere hver skulle være repræsenteret med både [*i*]- og [*e*]-udtale.

Testen blev gennemført ad to omgange, med forskellig afspilningsrækkefølge i de to respondentgrupper for at modvirke en eventuel rækkefølgeeffekt. Testen indeholdt tre faser. I første omgang blev respondenterne bedt om at markere hvor på Sjælland eller de omkringliggende øer, de mente, hver enkelt taler kom fra.[4] Der var omkring ti sekunder mellem hvert lydklip, så markeringen på kortet skulle foretages ganske hurtigt. I testens anden del, som ikke bliver behandlet yderligere her, hørte respondenterne klippene igen og blev bedt om med egne ord at beskrive hver enkelt taler. Som den sidste del af testen blev de samme 16 lydklip afspillet igen; denne gang blev respondenterne bedt om at vurdere hver talers alder. Disse aldersvurderinger gav grundlag for at se på, hvorvidt den opfattede alder svarede til den faktiske.

2.3 Respondenterne

65 studerende på 1. semester af Danskstudiet ved Københavns Universitet blev testet i løbet af oktober 2014. Testene blev udført i et holdlokale, på to forskellige hold. Kvinderne var i stærkt overtal – bare 10 % var mænd – men kønsfordelingen i respondentudvalget svarer rimelig godt til kønsfordelingen på danskstudiet årgang 2014, hvor kun omkring 15 % af alle optagne var mænd. Gennemsnitsalderen var 22 år, den ældste var 48 år, den yngste 19 år. Det virker rimeligt at se respondenterne som et repræsentativt udsnit af de førsteårsstuderende på Danskstudiet i disse år. Da dataindsamlingen blev gennemført allerede i måneden efter semesterstart, har indflydelse fra undervisningen i sprogholdninger og dialekt været minimal.

[4] Se kort i Figur 1. Afgrænsningen af områder er tegnet ind i forbindelse med databearbejdningen og fremgik altså ikke på kortene udleveret ved testen.

3 Analyse: Hvilken 'geografisk betydning' har variationen?

I analysen blev respondenternes afkrydsninger sorteret på seks regioner, der blev indtegnet på kortet med udgangspunkt i Afdeling for Dialektforsknings dialektkort (se Figur 1). Regionerne er ikke større end de områder, Udtaleordbogen henviser til i beskrivelsen af variationen.

Som det første var det interessant at undersøge om respondenterne opfattede variationen i *bitter* og *vindue* anderledes end variationen i de øvrige testord, idet [*i*]-udtalen af *bitter* og *vindue* ifølge Udtaleordbogen er generelt "provinsiel" og altså ikke kan placeres et bestemt sted i landet. I Tabel 2 er placeringen af talere med henholdsvis [*e*]- og [*i*]-udtale i alle testord derfor sammenholdt med svarene for de øvrige fire testord (*himmel, ind, midt* og *sidde*) i hver af de seks regioner. Den sidste kolonne er de udregnede p-værdier for sammenligneligheden af alle testord og testord uden *bitter* og *vindue*. Udregningen er foretaget med χ^2*-prøven for uafhængighed* (Reinholt, 2008: 69), og tallene viser, at der ingen signifikant forskel er i placeringen af de to grupper, da alle p-værdier er over 0,05. Populationen skelner dermed ikke mellem de to grupper af testord (og dermed mellem en provinsiel og en regional variation som den Udtaleordbogen opererer med). Begge grupper af testord vil derfor blive analyseret samlet i det følgende.

Tabel 2: Respondenternes placering af testordene i 6 regioner. Absolutte tal

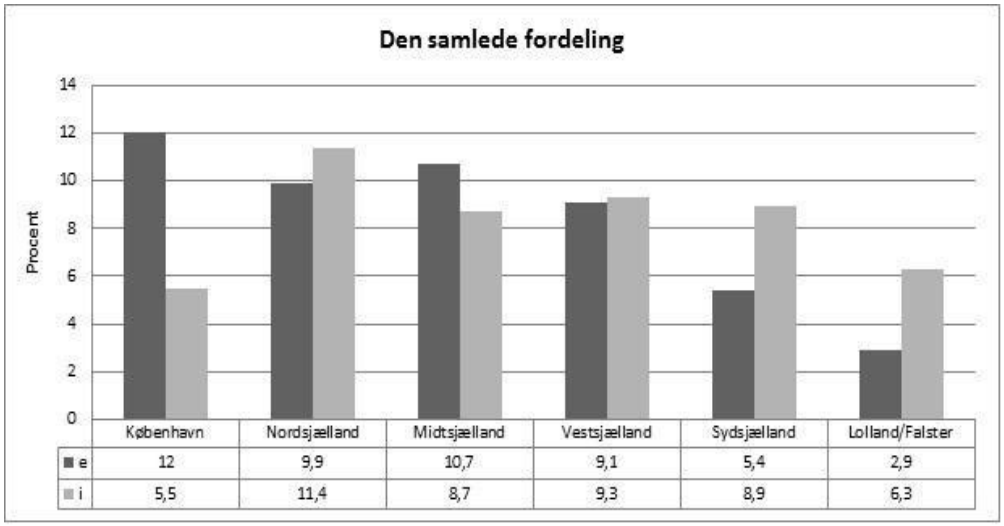
	Alle testord		Minus *bitter, vindue*		Chi^2
	[*e*]	[*i*]	[*e*]	[*i*]	p=
København	125	57	106	39	0,38
Nordsjælland	103	118	82	93	0,87
Midtsjælland	111	90	81	63	0,85
Vestsjælland	95	97	71	65	0,63
Sydsjælland	56	92	34	77	0,23
Lolland-Falster	30	65	16	52	0,26

Hvis [*i*]~[*e*]-variationen ikke har betydning for den geografiske placering af talerne, vil fordelingen inden for regionerne være tilfældig og ligelig. Ser vi på regionerne enkeltvis, som de er opstillet i Tabel 2, viser Nordsjælland, Midtsjælland og Vestsjælland stor variation i antallet af placeringer af talere med [*i*]- og [*e*]-udtale, mens København, Sydsjælland og Lolland-Falster

fremviser en mere skæv fordeling. For at undersøge om disse fordelinger er signifikant forskellige fra en tilfældig, ligelig fordeling, er de testet regionsvis ved hjælp af χ^2-prøven for *goodness of fit*; se Figur 2.

I regionen København er der en overvægt af talere med [*e*]-udtale ($p<0,001$) i forhold til en tilfældig, ligelig fordeling, mens der i regionerne Sydsjælland og Lolland-Falster er en overvægt af talere med [*i*]-udtale ($p<0,01$ og $p<0,001$). De tre øvrige regioner, Nordsjælland, Vestsjælland og Midtsjælland, har en ligelig fordeling ($p>0,05$ for alle tre). [*i*]-udtalen er hos respondenterne knyttet til en geografisk placering på Sydsjælland eller Lolland-Falster, hvilket stemmer med Udtaleordbogens beskrivelse. Respondenterne opfatter altså [*i*]-udtalen som kendetegnende for et sydsjællandsk regionalsprog.

Figur 2: Distribution af variationen på regioner. Procenttal.

En χ^2-test for uafhængighed viser, at de seks regioner kan indskrænkes til tre, idet regionerne Sydsjælland og Lolland-Falster ikke har en signifikant forskellig fordeling af talere med [*e*]-udtale og talere med [*i*]-udtale ($p=0,32$) og derfor lige så godt kan analyseres som én region. Med samme argument er regionerne Vestsjælland, Midtsjælland og Nordsjælland slået sammen til én region: Øvrige Sjælland. I det følgende arbejdes der derfor

kun med tre regioner, nemlig København, Øvrige Sjælland og Sydsjælland med øer.

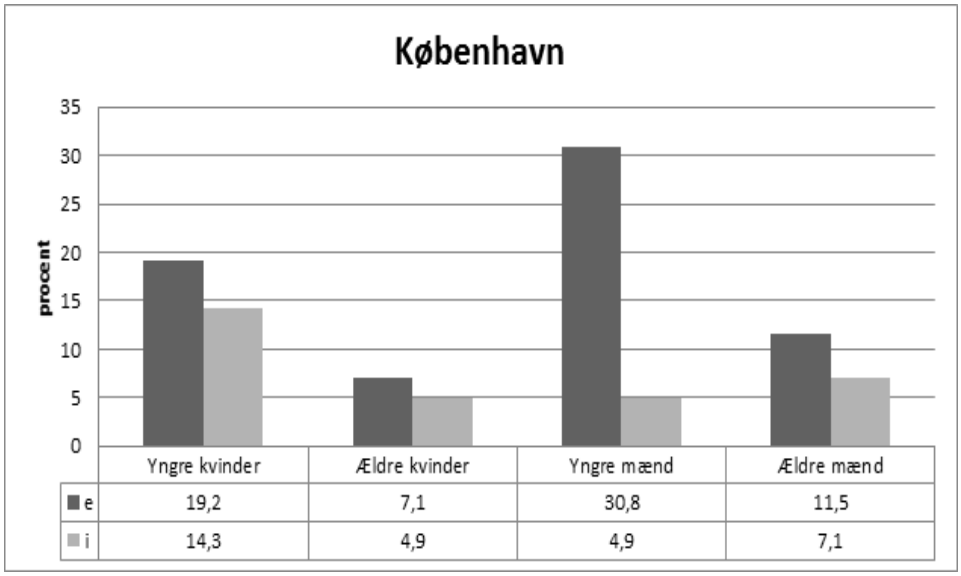
3.1 Spiller talernes køn og alder nogen rolle?

Resultatet af respondenternes vurderinger af taleralder stemmer overordnet set godt overens med inddelingen i en yngre gruppe talere mellem 20 og 26 år og en ældre gruppe mellem 50 og 60 år. I testens anden del, den frie beskrivelse, angav respondenterne næsten altid talernes køn. Enkelte respondenter beskrev den ene ældre kvinde som mand, men i det store hele svarer beskrivelserne til talernes faktiske køn. Der er derfor ingen grund til at tage særlige forbehold i den følgende analyse af opfattelsen af variationen fordelt på køn og alder. Figurerne 3, 4 og 5 viser, hvordan variationen associeres med talernes køn og alder, når de placeres i hhv. København, Sydsjælland med øer og Øvrige Sjælland.

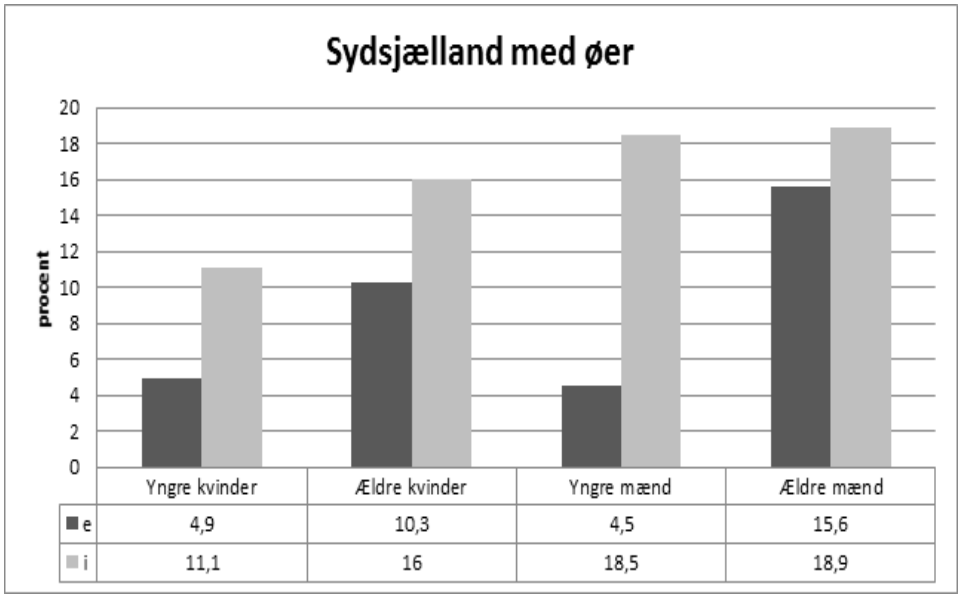
Figur 3 viser, dels at fordelingen af talere med hhv. [*i*]- og [*e*]-udtale i København (se Figur 2) genfindes, når afkrydsningerne fordeles på de fire talergrupper, dels, at forskellen er markant størst for de to talere, der er yngre mænd. Fordelingen hos de yngre mænd er signifikant forskellig fra en tilfældig, ligelig fordeling af talere med de to varianter ($p<0{,}001$) (testet med χ^2-test for *goodness of fit*). Der er altså en effekt af alder (yngre) kombineret med køn (mand) i København.

Figur 4 viser en tilsvarende, men omvendt, fordeling af de yngre mænd. Her betragtes [*i*]-udtalen altså som et klart signal om et tilhørsforhold til Sydsjælland med øer. Fordelingen for de yngre kvinder er i denne region også signifikant ($p<0{,}02$), og der er dermed en effekt af alder i regionen, men ikke af køn. Fordelingen hos de to grupper af ældre talere er ikke signifikant, hverken i region København eller Sydsjælland med øer.

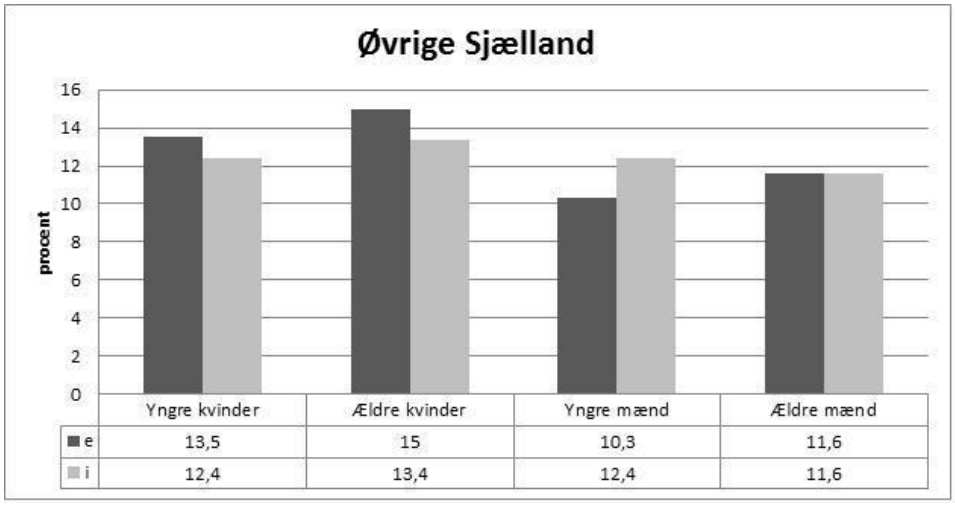
Figur 3: Viser hvordan variationen associeres med køn og alder når talerne placeres i København. Procenttal.

Figur 4: Viser hvordan variationen associeres med køn og alder når talerne placeres i Sydsjælland med øer. Procenttal.

Figur 5: Viser hvordan variationen associeres med køn og alder når talerne placeres i Øvrige Sjælland. Procenttal.

Figur 5 viser fordelingen af talere i regionen Øvrige Sjælland. De små forskelle, der kan ses hos begge grupper af kvinder samt de yngre mænd, er ikke signifikant forskellige fra en tilfældig, ligelig fordeling ($p>0,05$), hvilket betyder at respondenterne hverken betragter [*i*]- eller [*e*]-udtale som relevant i placeringen af taleren geografisk i denne region. [*i*]-udtalen hos de ældre talere har dermed ikke betydning for forestillingen om deres tilhørsforhold til nogen af regionerne.

3.2 Opsummering

Kort opsummeret viser resultaterne af testen to ting. For det første: Den forskel, Udtaleordbogen opererer med, og som placerer *bitter* og *vindue* i en 'generel provins' og *himmel, midt, ind, sidde* i en 'lokaliserbar provins', findes ikke hos respondenterne. Det ser snarere ud til at respondenterne skelner mellem en standardsproglig og en ikke-standardsproglig variant, hvor den ikke-standardsproglige associeres med Sydsjælland. Det er naturligvis ikke overraskende, at unge sprogbrugere kan have en anden opfattelse af variationen end beskrevet for 25 år siden – med udgangspunkt i data, der er endnu ældre – idet denne kan have ændret sig i den mellemliggende tid. Det er dog interessant, at respondenterne betragter [*i*]~[*e*]-variationen i beg-

ge grupper af ord som et regionalt og lokaliserbart træk, som vist i Tabel 2 og Figur 2.

For det andet er alder en relevant faktor i forestillingen om talerens geografiske tilhørsforhold, idet de yngre placeres meget forskelligt afhængig af hvilken udtale, de bruger. For regionen København er det dog kun de yngre mænds placering, der er signifikant forskellig fra en tilfældig, ligelig fordeling. I undersøgelsen af sprogbrugen er det derfor også særligt interessant at fokusere på, om der er forskel på de yngre og ældres brug af [*i*]-udtalen, og om dette passer med de forestillinger, der er vist ovenfor.

4 Sprogbrug i Næstved

4.1 Undersøgelsen

Der er altså ikke overensstemmelse mellem respondenternes opfattelse af taleres geografiske tilhørsforhold og Udtaleordbogens beskrivelse af forekomsten af [*i*]-udtaler i de undersøgte ord, der i standardsproget har [*e*]. I det følgende undersøges udtalen af testordene i LANCHARTs korpus af sociolingvistiske interview fra Næstved og København optaget i sidste halvdel af 00'erne for at se, om der er en sammenhæng mellem respondenternes forestillinger og den nutidige brug. Informanterne i LANCHARTs korpus er inddelt i tre generationer efter fødselsår. I denne undersøgelse indgår kun data fra den ældste og yngste generation. Generation 1, født mellem 1942 og 1963, er optaget for anden gang i perioden 2005–2007. Generation 3, født mellem 1989 og 1994, er optaget i 2009–2010 (se Gregersen 2009 og Gregersen, Maegaard & Pharao 2014 for nærmere beskrivelse af korpus).

Søgningen er udført i januar 2017 og fordeler sig på 77 informanter: 25 fra Generation 1 og 32 fra Generation 3 i Næstved-materialet samt 20 fra Generation 1 i København-materialet. I Næstved-materialet er der søgt på alle testord, inklusive bøjningsformer og forekomst som førsteled i et kompositum; antallet af forekomster er angivet i Tabel 3. I København-materialet (bysoc) er der desuden søgt på forekomster af *bitter* og *vindue*, da [*i*]-udtalen i disse ord ifølge Udtaleordbogen er i fri variation.

Undersøgelsen er foretaget auditivt ved at lytte på en sekvens af omkring ti sekunders varighed og derefter notere den hørte vokal. Testord i oplæsning eller i metasprog er ikke medtaget i analysen.

4.2 Resultater af sprogbrugsundersøgelsen

Som det kan ses af tabellen, er der meget få eller ingen forekomster af *bitter, himmel* og *vindue*, og udtalen kan ikke sammenlignes på tværs af generationerne. I det følgende undersøges variationen derfor i testordene *ind, midt* og *sidde*, og i afsnit 4.3 også variationen i *vindue* i Næstved og København. Som det fremgår af Tabel 3, er der mange forekomster af *ind* hos både

Tabel 3: Antal forekomster af de seks testord hos hhv. de ældre og de yngre i det undersøgte Næstved-materiale

Testord	de ældre	de yngre
Bitter	2 (2)	0
Himmel	14 (10)	0
Ind	1332 (25)	614 (32)
Midt	48 (21)	14 (14)
Sidde	272 (25)	203 (29)
Vindue	41 (12)	3 (3)

Tal i parentes angiver antallet af informanter, der har produceret pågældende testord.

Generation 1 og 3, hvilket betyder at en eventuel variation kan omregnes til procent [*i*]-udtale for hver taler. Der er nogen færre forekomster for *sidde*, men produktionen hos de fleste informanter i Generation 1 kan dog omregnes til procent (her følges fx Monka & Hovmark 2016, idet der kun omregnes til procent hvis antallet af forekomster er fem eller højere). Forekomsterne af *midt* er fordelt med ganske få forekomster pr. informant, og en omregning til procent vil ikke være meningsfuld (Tabel 5).

Tabel 4 viser fordelingen af udtalevarianterne hos de i alt tre informanter, der bruger [*i*]-udtalen. De resterende 22 informanter har alle [*e*] – og med et gennemsnitligt antal forekomster pr. informant på 53 er dette ret sikkert. I tabellen stikker informanten PJN noget ud med en ret hyppig brug af [*i*]-udtalen, de to andre informanter har relativt få forekomster – og hoved-

parten altså slet ingen. For de unge er billedet omtrent det samme. De har gennemsnitligt lidt færre forekomster pr. informant, cirka 32, men ingen med [*i*]-udtale.

Tabel 4: Forekomster af [*e*] og [*i*] i *ind* hos tre ældre Næstved-informanter

Informant	[*e*]	[*i*]	Ø	i alt	% [*i*]
CNL	67	2	6	75	2,9
JFL	29	3	3	35	9,4
PJN	20	10	0	30	33,3

Ø angiver forekomster der ikke kan afgøres (typisk som følge af overlap med anden taler eller støj i optagelsen).

Tabel 5: Forekomster af [*e*] og [*i*] i *midt* hos de ældre Næstved-informanter

Informant	[*e*]	[*i*]	Ø	i alt
AFL	1	5	0	6
ALA	0	2	1	3
BGO	2	0	0	2
ENI	1	0	0	1
FHN	0	2	0	2
FJN	1	3	0	4
GAN	1	1	1	3
GEO	1	2	0	3
HJL	0	2	0	2
HST	5	0	0	5
JFL	2	0	0	2
LHA	1	0	0	1
LJE	0	1	0	1
LNL	0	4	0	4
MLA	0	1	1	2
MLS	0	1	1	2
PJN	0	1	0	1
SKA	3	0	0	3
TRA	1	0	0	1
I alt	19	25	4	48

Ø angiver forekomster der ikke kan afgøres (typisk som følge af overlap med anden taler eller støj i optagelsen).

Tabel 5 viser at brugen af [*i*] i *midt* er ganske udbredt – der er totalt set flere forekomster af denne udtale end den standardsproglige med [*e*]. Det er naturligvis svært at drage en klar konklusion på baggrund af så få forekomster pr. informant, men tabellen viser et ganske broget billede – nogle informanter bruger [*i*]-udtalen, nogle bruger [*e*]-udtalen, og andre igen varierer. Sammenholdes brugen med resultaterne for den unge generation, er det dog tydeligt, at der er sket ændringer: Blandt de i alt 14 forekomster af *midt* (fordelt på 14 informanter) er der kun en enkelt forekomst med [*i*]-udtale.

Tabel 6: Forekomster af [*e*] og [*i*] i *sidde* hos de ældre Næstved-informanter

Informant	[*e*]	[*i*]	Ø	I alt	% [*i*]
AFL	6	7	2	15	46,7
AJO	10	9	1	20	45
ALA	1	4	1	6	66,7
BGO	14	0	0	14	-
BHS	1	2	0	3	(2/3)
BKO	8	0	1	9	-
CNL	7	3	4	14	21,4
ENI	5	4	0	9	44,4
FHN	1	2	0	3	(2/3)
FJN	5	8	4	17	47,1
GAN	5	0	0	5	-
GEO	7	0	0	7	-
HJL	14	0	0	14	-
HKA	6	8	1	15	53,3
HST	25	0	0	25	-
JFL	1	2	0	3	(2/3)
JKR	3	0	0	3	-
LHA	11	1	1	13	7,7
LJE	2	5	2	9	55,6
LNL	1	13	2	16	81,3
MLA	15	0	0	15	-
MLS	14	0	2	16	-
PJN	9	1	0	10	10
SKA	7	0	0	7	-
TRA	2	0	2	4	-
I alt	180	69	23	272	

Ø angiver forekomster der ikke kan afgøres (typisk som følge af overlap med anden taler eller støj i optagelsen).

Vokalkvaliteten i *sidde* varierer noget mere end i de to øvrige testord. Tabel 6 viser, at otte af de ældre informanter bruger [*i*]-udtalen i mindst 44 % af forekomsterne. Lægges de informanter, der har under fem forekomster til, bruger 14 af de i alt 25 informanter [*i*]-udtalen. Igen er antallet af forekomster pr. informant noget lavere i den unge generation; her bruger kun fire af de 29 informanter [*i*]-udtalen. Brugen af [*i*]-udtalen er altså igen mere almindelig hos den ældre generation end den er hos de unge.

På trods af den store variation i antallet af forekomster af *ind, midt* og *sidde* viser resultaterne dog et ganske tydeligt billede: Den yngste generation bruger næsten ikke [*i*]-udtalen, mens den ældre generation bruger den af og til – hyppigere i *sidde* og *midt* end i *ind.* Der er altså sket en ændring af udtalen i *midt* og *sidde* i apparent time. At de yngste ikke bruger [*i*]-udtalen, er interessant, da undersøgelsen af forestillingerne viste, at de yngre taleres udtale var afgørende for en placering i region Sydsjælland med øer eller i København. Dette tages op i diskussionen.

4.3 Resultater for brugen af [*i*]-udtale i *vindue*

Da [*i*]-[*e*]-udtalen i *bitter* og *vindue* ifølge Udtaleordbogen ikke kan knyttes til en bestemt region, er det interessant at sammenholde brugen af [*i*]-udtalen i Næstved med data fra København. Som det fremgik af Tabel 3, er der ikke forekomster nok i korpus til at kunne undersøge brugen af *bitter*. Tabellerne 7 og 8 viser derfor kun resultater for *vindue* i hhv. Næstved og København.

Fælles for forekomsterne af [*i*]-udtalen i Tabel 7 og 8 er, at der er ganske få forekomster, og at enkelte informanter bruger varianten, mens flertallet ikke gør. I København-materialet bruger seks af tyve informanter [*i*]-udtalen, i Næstved-materialet er det kun to af tolv. Antallet af forekomster er for lille til at slutte noget sikkert, men resultatet tyder i hvert fald ikke på at [*i*]-udtale i *vindue* er hyppigere i Næstved end i København. Vi kan også anføre, at resultatet stemmer dårligt overens med Udtaleordbogens beskrivelse af [*i*]-varianten som ”provinsiel”. Det harmonerer ligeledes dårligt med resultatet af masketesten, hvor talere med [*i*]-udtale hyppigere blev placeret i region Sydsjælland med øer end København.

Tabel 7: [*e*] og [*i*]-forekomst i *vindue* hos de ældre Næstved-informanter

Informant	[*e*]	[*i*]	Ø	I alt
AJO	1	0	0	1
AFL	7	0	0	7
ALA	0	1	0	1
BGO	1	0	0	1
CNL	4	0	0	4
GAN	1	0	0	1
HJL	1	0	1	2
HST	12	0	0	12
LHA	3	0	0	3
LNL	2	1	0	3
MLA	3	0	0	3
MLS	3	0	2	5
I alt	38	2	3	43

Tabel 8: [*e*] og [*i*]-forekomst i *vindue* hos de ældre København-informanter

Informant	[*e*]	[*i*]	Ø	I alt
AMF	1	0	0	1
ANO	1	0	0	1
ASA	1	0	0	1
CEL	0	2	0	2
CNI	1	0	0	1
EAF	1	0	0	1
HTH	1	0	0	1
JKS	0	3	0	3
JOL	1	0	0	1
KJN	0	1	0	1
LAL	0	1	0	1
MJE	0	3	0	3
MKC	1	0	0	1
ORU	3	2	0	5
PFR	1	0	0	1
PTK	7	0	0	7
RJO	1	0	0	1
TEL	1	0	0	1
TNI	5	0	0	5
VGR	2	0	0	2
I alt	28	12	0	40

Ø angiver forekomster der ikke kan afgøres (typisk som følge af overlap med anden taler eller støj i optagelsen).

5 Videre analyse: Mulig effekt af testord

Som vist i Tabellerne 4–6 er der i det undersøgte korpus nogle ord, der oftere end andre udtales med [*i*] i Næstved (*midt* og *sidde*) hos den ældste generation, mens den yngste sjældent eller aldrig bruger [*i*]-udtalen. Hyppigere brug kan betyde en større sandsynlighed for eksponering, og har respondenterne hørt netop *midt* og *sidde* udtalt med [*i*], vil disse muligvis knyttes stærkere til Sydsjælland end de øvrige testord. Det undersøges derfor, om der kan spores en effekt af disse to testord i resultaterne. I afkrydsningerne i de tre regioner (Sydsjælland med øer, København, Øvrige Sjælland) sammenholdes fordelingen mellem [*e*] og [*i*]-udtale i *midt* og *sidde* med samme fordeling i *bitter, himmel, ind* og *vindue* (Tabel 9). Forskellen er signifikant forskellig fra en tilfældig ligelig fordeling for Sydsjælland med øers vedkommende (p=0,02). I de to andre regioner, København og Øvrige Sjælland, er forskellen ikke signifikant (p=0,41 og p=0,15).

Da *midt* og *sidde* er stærkere forbundet med en forestilling om Sydsjælland, er det ved hjælp af χ^2-testen for uafhængighed også undersøgt, om der for de øvrige testord (*bitter, himmel, ind* og *vindue*) stadig er en signifikant forskellig fordeling af [*e*]- og [*i*]-udtale i region Sydsjælland med øer og København, eller om den skæve fordeling vist i Figur 2 skyldes testordene *midt* og *sidde.* Fordelingen for begge regioner er stadig statistisk signifikant (København p<0,01, Sydsjælland med øer p<0,05), hvilket betyder at [*e*]-udtalen bliver betragtet som københavnsk uagtet testord, mens [*i*]-udtalen betragtes som sydsjællandsk, også uafhængigt af testord. Der er dog en stærkere effekt af [*i*]-udtalen i de ord, hvor [*i*]-udtalen bruges mest i det undersøgte korpus. Dette resultat peger på, at forestillingen om geografisk tilhørsforhold er bundet til [*i*]-udtalen generelt, men at den leksikalske effekt

Tabel 9: Sammenligning af to testord-grupper mht. fordelingen af [*e*]- og [*i*]-udtale hos talerne der i testen blev placeret i de tre regioner

Testord	Udtale	Sydsjælland med øer	København	Øvrige Sjælland
Midt, sidde	[*e*]	29	41	108
	[*i*]	77	16	98
Bitter, himmel, ind, vindue	[*e*]	57	67	186
	[*i*]	96	37	190

(som både Udtaleordbogen i opslagsordene, jf. Tabel 1, og Brink & Lund § 51 beskriver for variationen i de høje og halvhøje vokaler) har en indflydelse på forestillingen.

6 Konklusion

På baggrund af undersøgelserne kan det for det første konkluderes, at [*i*]-udtalen af de seks undersøgte ord bliver forbundet med Sydsjælland og Lolland-Falster, og at [*i*]-udtale af *midt* og *sidde* bruges blandt nogle talere i Næstved og omegn. For det andet, at forestillingerne om sprogbrugen til en vis grad er forbundet med den reelle sprogbrug hos den ældre generation, og at Udtaleordbogens placering af [*i*]-udtalen af *midt* og *sidde* svarer både til sproget hos den ældste generation i det undersøgte korpus og til forestillingen hos respondenterne.

Sprogbrugsundersøgelsen viste, at [*i*]-udtalen i *midt* og *sidde* var hyppigst hos den ældste generation, mens den yngre generation stort set ikke brugte [*i*]-udtale i nogen af testordene. Alder har altså en klar betydning for brugen af den undersøgte variation. Det interessante er her, at netop alder også havde betydning for respondenternes placering af talerne i testen, men her gik det den anden vej, idet masketesten viste, at [*i*]-udtalen har større betydning for forestillingen om de yngre taleres geografiske tilhørsforhold, end den har for forestillingen om de ældres, på trods af, at den unge generation i sprogbrugsundersøgelsen meget sjældent bruger [*i*]-udtalen (jf. Figur 4 og Tabellerne 4–6).

Da respondenterne alle er ret unge, kan resultatet af masketesten skyldes, at de i højere grad sammenligner sig med de yngre talere. Når en ung taler bruger en ikke-standardsproglig variant, reagerer de muligvis i højere grad fordi der er tale om 'en af dem', og respondenterne kan muligvis omvendt 'tillade' de ældre talere en højere grad af variation, fordi de ikke føler sig nær så bekendte med denne aldersgruppes sprog.

For at afprøve denne hypotese måtte man teste respondenter der er noget ældre, svarende til talergruppen på 55–60 år. Hvis også ældre respondenter skelner skarpt mellem de to aldersgruppers brug af [*i*]-udtalen, må resultatet skyldes, at der eksisterer en klarere forestilling om unges sprog hvad angår

denne variant, end der gør for ældres. Hvis en ældre respondentgruppe i stedet vurderer den ældre talergruppe forskelligt alt efter brug af varianten, vil det i stedet tyde på en effekt af genkendelsen af 'ens egne'.

For at efterprøve det overordnede resultat, at testordene placeres på Sydsjælland med øer uagtet den beskrevne geografiske variation i Udtaleordbogen, måtte man undersøge om ord, der ikke er beskrevet som havende [*i*]-udtale, også vil blive placeret på Sydsjælland, og om det dermed er forestillingen om en hævet vokalkvalitet for [*e*], der forbindes med Sydsjælland, og ikke enkeltord.

Udtaleordbogen er udgivet i 1991 og bygger i overvejende grad på udtalen hos personer født mellem 1930 og 1960. Ordbogen er dermed ikke ny, ligesom de sprogbrugere, der er hentet inspiration fra, også efterhånden hører til den ældre del af befolkningen. Undersøgelserne rapporteret i denne artikel peger da også på, at ordbogen ikke længere er tidssvarende for de seks undersøgte ord. Men resultaterne af testen viser interessant nok, at respondenterne (der er på alder med de yngre talere i LANCHARTs korpus) har en meget klar forestilling, om hvor [*i*]-udtalen skal placeres geografisk. Så selv om brugen er på vej ud af sproget, er forestillingen om den stadig stærk.

Litteratur

Brink, Lars & Jørn Lund 1975: *Dansk rigsmål*. København: Akademisk Forlag.

Brink, Lars, Jørn Lund, Steffen Heger & Jens Normann Jørgensen 1991: *Den Store Danske Udtaleordbog*. København: Munksgaard.

Clopper, Cynthia G. & David B. Pisoni 2004: Perception of Dialect Variation. David B. Pisoni & Robert E. Remez (ed.) *The Handbook of Speech Perception*. Blackwell Reference Online.

Drager, Katie 2011: Speaker Age and Vowel Perception. *Language and Speech*, 54(1). 99–121.

Gregersen, Frans 2009: The data and design of the LANCHART study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41(1). 3–29.

Gregersen, Frans, Marie Maegaard & Nicolai Pharao 2014: The LANCHART Corpus. Jaques Durand, Ulrike Gut & Gjert Kristoffersen (eds.) *The Oxford Handbook of Corpus Phonology*. Oxford: Oxford University Press. 534–545.

Jørgensen, Jens Normann 1983: Variationsbredden hos dialekttalende. Elisabeth Hansen & Jørn Lund (red.) *Skolen, samfundet og dialekten*. Frederikshavn: Dafolo. 197–225.

Jørgensen, Jens Normann & Kjeld Kristensen 1994: *Moderne Sjællandsk. En undersøgelse af unge sjællænders talesprog*, København: C.A. Reitzels Forlag.

Kristiansen, Tore 2009: The macro-level social meanings of late-modern Danish accents. *Acta Linguistica Hafniensia* 41(1). 167–192.

Kristiansen, Tore, Nicolai Pharao & Marie Maegaard 2013: Controlled manipulation of intonational difference: An experimental study of intonation patterns as the basis for language-ideological constructs of geographical provenance and linguistic standardness in young Danes. Tore Kristiansen & Stefan Grondelaers (eds.). *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies.* Oslo: Novus. 355–374.

Lambert, W.E., R. Hodgson, , R.C. Gardner & S. Fillenbaum 1960: Evaluational reactions to spoken languages. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 60. 44–51.

Levon, Erez 2014: Categories, stereotypes, and the linguistic perception of sexuality. *Language in Society* 43. 539–566.

Monka, Malene & Henrik Hovmark 2016: Sprogbrug blandt unge i Bylderup anno 2015. *Danske Talesprog* 16. 73–114.

Pedersen, Inge Lise 1996: Regionalism and linguistic change. *Sociolinguistica* 10. 75–89.

Pharao, Nicolai, Marie Maegaard, Janus Spindler Møller & Tore Kristiansen 2014: Indexical meanings of [s+] among Copenhagen youth: Social perception of a phonetic variant in different prosodic contexts. *Language in Society* 43.1–31.

Reinholt Petersen, Niels 2008: *Elementær Statistik.* 3. udgave. København: Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab.

Skovse, Astrid Ravn & Mirian Due Steffensen 2010: Stedet i sproget. *Nydanske Sprogstudier* 38.143–174.

Ida Hjort
Videnskabelig assistent
Institut for Nordiske Studier of Sprogvidenskab
Københavns Universitet
ida.hjorth@hum.ku.dk